

мати в якості підсистеми механізм переробки й систематизації управлінської інформації, трансформації її в управлінське рішення — механізм управлінського аналізу, адаптований до цілей конкретного підприємства.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Герчикова И. Н.* Финансовый менеджмент. — М.: Консалтбанк, 1996. — 208 с.
2. *Голов С. Ф.* Управлінський облік: Підручник. — К.: ФПБАУ, 2003. — 704 с.
3. *Ластовецький В.* Який вид обліку не є управлінським? // Бухгалтерський облік і аудит. — 2003. — № 4. — С. 40—44.
4. Менеджмент (Современный российский менеджмент): Учебник / Под ред. Ф. М. Русинова и М. Л. Разу. — М.: ФБК-ПРЕСС, 1999. — 541 с.
5. *Моссаковский В., Кононенко Т.* Интеграция хозяйственного учета // Бухгалтерский учет и аудит. — № 6. — 2004. — С. 16—24.
6. Основы менеджмента: Учебное пособие для вузов / Научный редактор А. А. Радугин. — М.: Центр, 1997. — 345 с.
7. *Райан Б., Андерсон Х., Колдуэлл Д.* Стратегический учет для руководителя. — М.: ЮНИТИ, 1998. — 425 с.
8. *Савчук В. К.* Аналіз господарської діяльності сільськогосподарських підприємств: Підручник. — К.: Урожай, 1995. — 325 с.
9. *Филиппова С. В.* Управленческий анализ: теория и практика. — К.: АВ-РИО. — 2004. — 336 с.
10. Финансовый менеджмент: Курс лекций / За ред. проф. Г. Г. Кірейцева. — Житомир: ЖІТІ, 2001. — 432 с.
11. *Хорнгрен Ч. Т., Фостер Дж.* Бухгалтерский учет: управленческий аспект / Пер. с англ. под ред. Я. В. Соколова. — М.: ЮНИТИ, 1995. — 729 с.

Н. А. Канцедал, аспірант*,
Полтавська державна аграрна академія

ПОТЕНЦІЙНІ ПРАВА ПІДПРИЄМСТВА ЗА ПРОСТРОЧЕНИМ ДОГОВОРІМ: ВИЗНАННЯ ТА ОБЛІК

Вступ. Сучасний економічний розвиток нашої країни має ряд особливостей, найважливішою з яких є становлення ринкових відносин. Економічна криза часів перехідної економіки мала свої передумови: розрив господарських зв'язків, різке падіння обсягів виробництва, інфляція, платіжні деформації, загострення напруженості в грошово-кредитній сфері (бюджетний дефіцит, зростання внутрішнього і зовнішнього боргу, валютна криза, криза банківської ліквідності), тощо.

Саме у період розбудови економіки відбулося різке зростання ролі договірних відносин у розрахунках.

---

* Науковий керівник д-р екон. наук, професор Кірейцев Г. Г.

Постановка проблеми. Необхідність обліку договірних відносин обумовлена потребою відображення реального економічного змісту господарських процесів, що відбуваються. Крім того, при дослідженні процесів обміну в діяльності підприємств потрібно враховувати факт існування трансакційних витрат і зокрема — витрат опортуністичної поведінки.

Згідно з інституціональною теорією витрати опортуністичної поведінки мають такі дві основні форми: ухиляння, пов'язане з відносинами принципал-агент, коли виникає проблема асиметричної інформації, та здирництво, коли один з економічних агентів має можливість претендувати на «квазіренту» залежного від нього власника специфічного ресурсу [7, с. 86].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Означену проблему доволі ґрунтовно досліджували такі хрестоматійні вчені далекого зарубіжжя як Р. Коуз [6], О. Вільямсон [1] (який, власне, ввів у теорію інституціоналізму поняття «опортунізм» і визначив його як дбання тільки про власні інтереси, що доходить до віроломства).

Останнім часом відчувається посилена увага вітчизняних економістів до інституціональних проблем і трансакційних витрат. Серед них: Архієреєв С. І., Кірейцев Г. Г., Пустовіт Р., Яременко О. Л. та ін.

Результати. Господарський договір використовується як інструмент для переміщення ресурсів у сфері обміну, і вже сьогодні його починають розглядати як новий об'єкт у теорії та практиці бухгалтерського обліку [3, 5].

Поява нових підходів щодо обліку господарських договорів та їх подальший розвиток є важливим напрямком удосконалення обліку.

Окремі вчені стверджують, що договірне право перед відображенням його в обліку повинно пройти перевірку на відповідність певним «критеріям визнання», таким, як корисність та твердість контракту. Зобов'язання, виконання якого не можна уникнути в повній сумі або без виплати неустойки, може розглядатися як «тверде». Ми лише частково погоджуємося з даною позицією. У даному випадку висновок бухгалтера про визнання договору таким, що підлягає відображенню в обліку, матиме суб'єктивний характер. Тому вважаємо, що поза балансом потрібно обліковувати всі договірні права та обов'язки підприємств, а відповідність договору «критеріям неухильності» необхідно визначати на момент його укладення: корисність визначається власниками підприємства виходячи з його інтересів, твердість контракту насамперед, залежить від того наскільки юридично грамотно складено цей документ і визначається наявністю методів забезпечення неухильного виконання договірних зобов'язань. Роль головного бухгалтера при укладанні договорів (контрактів), в першу чергу, полягає в ретельному контролі за дотриманням їх суттєвих умов. Авторське розуміння поняття «суттєвих умов господарського договору» зводиться до наступного:

Суттєві умови — це перелік окремих ознак господарського договору, що виражають інтереси його укладачів та сукупність яких здат-

на забезпечити перебіг від можливості у дійсність. До них відносяться: предмет договору; ціна договору; умови розрахунку та способи оплати; санкції при опортуністичні поведінці або порушенні умов договору.

Опортунізм в обмінних операціях виникає як наслідок ігнорування договірних умов з метою одержання надмірних економічних вигод однією із сторін.

На противагу цьому кредитор має право застосовувати до боржника санкцію — неустойку.

Під неустойкою розуміють суму відшкодування втрат внаслідок несвоєчасного виконання зобов'язань, яка може бути виражена у вигляді штрафу (якщо така сума фіксується у договорі), чи пені (визначається за кожен день прострочення або за весь період прострочення).

У договорі санкція у вигляді штрафу, як правило, зазначається конкретно сумою або розміром відсотку від загальної вартості угоди. Санкція у вигляді пені — чітко визначеною сумою (розміром відсотку від суми боргу), що нараховується за кожен день прострочення або двократним розміром облікової ставки НБУ за весь період прострочення.

Поряд з тим, на практиці мають місце випадки, коли у договорі взагалі відсутні вимоги щодо відповідальності сторін за несвоєчасне виконання зобов'язань.

Відповідно до статті 625 Цивільного кодексу України боржник, який прострочив виконання грошового зобов'язання, на вимогу кредитора повинен виплатити суму боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь період прострочення, а також три проценти річних від простроченої суми, якщо інший розмір відсотків не встановлений договором або законом. Це дає підставу для застосування наступної методики розрахунку відшкодування за простроченим договором:

1) розраховується сума збитків від інфляції за період прострочення договірних зобов'язань:

$$S_{3i} = S_6 - ((I_{i1} \times I_{i2} \times \dots \times I_i) \times S_6), \quad (1)$$

де S_{3i} — сума збитків від інфляції;

S_6 — сума боргу;

$I_{i1} \times I_{i2} \times \dots \times I_i$ — добуток індексів інфляції за кожен місяць періоду прострочення виконання зобов'язань.

2) розраховується три відсотки річних:

$$S_p = (3 \% : 365 \times S_{дн.}) : 100 \%, \quad (2)$$

де S_p — сума відсотків річних;

$S_{дн.}$ — сумарна кількість днів, починаючи з дати, що настає за останнім днем, в який повинна була бути здійснена оплата.

3) розраховується загальна сума заборгованості за простроченим договором:

$$S_z = S_b + S_{zi} + S_p, \quad (3)$$

де S_z — загальна сума заборгованості за простроченим договором;

S_b — сума боргу;

S_{zi} — сума збитків від інфляції;

S_p — сума відсотків річних.

Існує припущення щодо можливості застосування іншого варіанту розрахунку збитків від інфляції, згідно якого сума боргу індексується окремо за кожен місяць, а одержані результати додаються [4, с. 7].

Особистим дослідженням автора встановлено, що у цьому випадку одержана сума збитків від інфляції є більшою (при умові, коли добуток $I_i > 100\%$).

Якщо добуток I_i має від'ємне значення (що в результаті математичних операцій призведе до зменшення суми боргу), то, враховуючи інтереси сторони, права якої порушено, сума заборгованості за даний період повинна залишатися незмінною.

Поряд з цим, на нашу думку, кредитор має право збільшити вартість договору на суму, що відповідає розміру 3 % відсотків річних.

Слід відмітити: навіть якщо у договорі санкція за невиконання (неналежне виконання) зобов'язань обумовлена сторонами, то претензія кредитора, що ґрунтується на положеннях такого договору, може бути зменшена (оскаржена). Зокрема, це стосується розміру пені, який регулюється чинним законодавством.

Так, згідно діючого законодавства розмір пені не може перевищувати подвійної облікової ставки НБУ, що діяла у період, за який сплачується пеня [2].

Зауважимо, що в даний час розмір штрафу за невиконання договірних зобов'язань нічим не лімітований, і встановлюється сторонами за взаємною згодою.

Висновки. Отже, відображення в обліку потенційних прав підприємства відповідно до запропонованої методики розрахунку відшкодування збитків за простроченим договором дозволяє мінімізувати вплив опортуністичної поведінки різних економічних агентів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вільямсон Олівер Е. Економічні інституції капіталізму: Фірми, маркетинг, укладання контрактів / А.Олійник (пер. англ.). — К.: АртЕк, 2001. — 457 с.
2. Закон України «Про відповідальність за несвочасне виконання грошових зобов'язань» від 22.11.1996 р. № 543/96-ВР, зі змінами та доповненнями.
3. Кузьмінський Ю. А. Автоматизація оперативного обліку та контролю міжнародних економічних операцій: Монографія. — К.: КНЕУ, 2001. — 268 с.

4. Малиш Ю. Неустойки: розраховуємо правильно з урахуванням строків позовної давності // Все про бухгалтерський облік №108, 2002. — С. 6—9.

5. Петрук О. М. Облік та аналіз договірних відносин: проблеми теорії та практики / За ред. д. е. н., проф. Г. Г. Кірейцева. — Житомир: ЖІТІ, 1999. — 332 с.

6. Природа фірми: Походження, еволюція і розвиток / Олівер Е. Вільямсон (ред.), А. В. Куликов (пер. з англ.), Сідней Дж. Вінтер (ред.). — К.: А.С.К., 2002. — 335 с.

7. Пустовіт Роберт. Вплив опортуністичної поведінки на розвиток вітчизняного малого бізнесу // Вісник ТАНГ, № 4, 2003. — С. 86—93.

Н. Н. Киреенко, канд. экон. наук, доцент,
Белорусский государственный экономический университет,
г. Минск

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ И НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ УПРАВЛЕНЧЕСКОГО УЧЕТА, ОТЧЕТНОСТИ И ВНУТРЕННЕГО АУДИТА В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

В условиях развивающихся рыночных отношений эффективное управление производственной деятельностью организации предъявляет новые требования к организации бухгалтерского учета, качеству представляемой учетной информации, необходимой для принятия научно обоснованных управленческих решений. Переход экономики нашей страны на условия рыночных отношений, укрепление статуса организаций на отечественном и международном рынках, в условиях становления и развития международного сотрудничества, потребовали определенных изменений и дополнений в применяемую ранее методологию бухгалтерского учета.

Законодательство Республики Беларусь о бухгалтерском учете и отчетности должно обеспечивать: единообразие ведения учета имущества, обязательств и хозяйственных операций всеми организациями; сопоставимость учетной информации различных организаций; достоверность учетной информации каждой организации.

Изменение нормативных документов по организации бухгалтерского учета и составлению отчетности может привести к изменению договорных отношений, повлиять на принимаемые решения и тем самым на экономические результаты деятельности организации. Законодательство Республики Беларусь о бухгалтерском учете и отчетности основывается на Конституции Республики Беларусь и состоит из Закона «О бухгалтерском учете и отчетности» и иных актов законодательства Республики Беларусь.

Организации, руководствуясь законодательством, нормативными правовыми актами, самостоятельно формируют свою учетную политику исходя из их структуры, отраслевых и иных особенностей деятельности. Таким образом, ведение бухгалтерского учета в организации осуществляется согласно учетной политике организации, сформиро-